

«BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI» (1932–1938) ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» був заснований у час чергового загострення українсько-польських стосунків. Варшавський ілюстрований тижневик, який був створений 1932 року та існував до кінця 1938, став провісником польсько-української приязні. За ці роки вийшло близько 290 чисел журналу. Редагував його відомий у 30-ті роки польський публіцист Володимир Бончковський.

Редакційна колегія «Biuletynu» створила модель польсько-українського часопису, який не тільки осягав справи суто національні, явища, події, що відбувалися в Україні, Польщі, у світі, а й допомагав піднесенню української національної свідомості та популяризації української ідеї у польських культурних колах.

Від самого початку існування журналу автори «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» багато уваги приділяли популяризації української літератури серед прогресивної польської інтелігенції, до якої перш за все звертався часопис. Редакційна колегія намагалася подавати у журналі твори українських письменників різних генерацій. Велика чисельність творів українських митців красномовного слова у варшавському тижневику свідчить про поважний намір редакційної колегії докладно і якнайповніше познайомити польське суспільство з українським літературним і культурним життям, а також із його історією.

Подаючи польському читачеві відомості про вибрані імена з історії української літератури, редакція часопису підтверджувала, що така історія існує і що може бути предметом зацікавлення пересічного польського читача.

За кількістю опублікованих статей, що містили фрагменти спогадів, висвітлення життя та творчості українського поета і т. ін., Т. Шевченко у «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» займає перше місце. Самих нарисів про нього опубліковано близько 15-ти, не враховуючи рецензій на твори, коротких повідомлень про появу кожного нового тому творів Т. Шевченка, про відзначення річниці з дня народження чи вшанування річниці смерті українського поета та нотаток, в яких він згадується поруч з іншими українськими і польськими поетами-класиками доби романтизму. Ціле 10 число «Biuletynu» у 1934 р. було присвячене Шевченкові з приводу 120-ї річниці з дня його народження.

Присутність в українській літературі Т. Шевченка не лише на довгі десятиріччя визначила напрям і шляхи її подальшого розвитку, збагативши її новим суспільним змістом, а й істотно вплинула на формування всього українського суспільства. Заслуга Шевченка у тому, що він перший серед поетів відродженої української літератури: «literaturę tę odrazu do wyżyn podciągnął. Cześć i miłość zdobył sobie u narodu swego nietylko przez swój talent, lecz odwagę, — a mówiąc literacko: przez tematykę i idee społeczne dzieł swoich» [3, с. 2].

У вступній статті до шевченківського числа, присвяченого 120-ї річниці з дня народження українського поета, у «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» про Т. Шевченка написано так: «Stwierdzić możemy, niema na świecie drugiego poety lirycznego, który mógłby się pochwalić taką czią i takimi jej stałymi przejawami, jakich zażywa u narodu ukraińskiego Taras Szewczenko» [3, с. 1].

На сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» поміщено шістнадцять віршів українського поета-класика Тараса Шевченка, з них п'ятнадцять перекладів і один вірш «Полякам» надруковано українською мовою, також вміщено фрагмент «Смерть Демського» з автобіографічної повісті «Художник», пролог до поеми «Неофіти» у перекладі Б. Лепкого та уривки із Щоденника українського поета.

Самоусвідомлення Шевченка як поета національного, спорідненого зі світом народної історії, побуту, фольклору, здобуло емоційно піднесений вираз у медитативних елегіях, переклади яких були поміщені на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», а саме: «На вічну пам'ять Котляревському», «Думи мої, думи мої» у перекладі Єжи Погоновського [8, с. 7].

Промовистим є також образ народного співця в «Перебенді» у двох взаємопов'язаних іпостасях — буденній і пророчній, профанній і сакральній. Український шевченкознавець, співпрацівник «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» П. Зайцев наголошував, що у поезії «Перебендя» помітні певні впливи А. Міцкевича [11, с. 9]. Текст «Перебенді», уміщений у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» (1936 р.), переклав Ч. Ястшенбець-Козловський [9, с. 25–26].

«*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» двічі поміщав на своїх сторінках вірш-самоосмислення українського класика «Мені однаково», у 1934 . у перекладі П. Зайцева [10, с. 30], а в 1938 р. у перекладі Ч. Ястшенбця-Козловського [13, с. 125].

Твори Шевченка у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» перекладали передусім Б. Лепкий і Ч. Ястшенбець-Козловський. У тижневику двічі було вміщено також вірш Т. Шевченка «Ми в-купочці колись росли» у перекладі Б. Лепкого [7, с. 251] і Ч. Ястшенбця-Козловського [6, с. 96] (це другий випадок, коли часопис двічі помістив на своїх сторінках один і той самий вірш).

Автори «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» намагалися поступово донести до польського читача твори Т. Шевченка у їх силі та глибині. Із новими перекладами та критичними тлумаченнями він дедалі виразніше поставав перед польськими читачами як великий лірик, чий твори надавали велику силу емоційно-образного відчуття.

Висвітлення життєвого й творчого шляху українського поета-класика було провідною літературно-громадською темою у часописі. Матеріали, що стосуються життя і творчості найвидатнішого українського поета-романтика, опубліковані на сторінках «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*», можна виділити у п'ять ідейно-тематичних блоків.

1. Творчість Т. Шевченка цілком відповідала ідеї представлення української літератури на сторінках «*Biuletynu*». Оскільки редакційна колегія часопису намагалися познайомити польське суспільство із невідомими культурними і літературними надбаннями українського народу, то публікація творів найвидатнішого поета-класика української літератури та ознайомлення польського читача з його життєвим шляхом, як і їх осмислення, якнайкраще надавалася до таких програмних завдань «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*». Тому саме Т. Шевченкові у «*Biuletynie*» відведено найбільше місця.

2. Брак відомостей у польському суспільстві про українську класичну літературу автори варшавського часопису прагнули компенсувати цікавими міркуваннями про роль Шевченка в новій українській літературі. Місія Шевченка-поета полягала у воскресінні українського слова і наповненні його новим змістом — хай болісною, хай неприємною, важкою, але правдою. На сторінках «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» Лукаш Луців писав про Шевченка: «*Szewczenko to fenomenalny talent, który po wieki będzie wzbudzał podziw*» [4, с. 26]. «*Biuletyn*» постійно друкував шевченкознавчі матеріали не тільки високого наукового рівня, а й такі, що не могли бути опубліковані в СРСР. Як уже було сказано, авторами літературознавчих розвідок у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» переважно були українці-емігранти — передовсім видатний шевченкознавець П. Зайцев. Однак важливим фактором було те, що редакція без застережень приймала їхню позицію і надавала їм можливість друкуватися. А переклад польською мовою значно розширював їхню аудиторію.

3. Пріоритетними були матеріали, присвячені темі приязні Т. Шевченка із польськими видатними особистостями, такими, як відомий політичний діяч, історик і художник Броніслав Залеський, польський революціонер-демократ Зигмунт Сераковський, польський поет Едвард Желіговський (псевдонім Антоній Сова), служила плацдармом для роздумів на тему польсько-українських відносин і в ХХ ст. «*Jak Szewczenkę począgali do siebie rewolucjoniści polscy, tak i dla nich był on przedmiotem wielkiego zainteresowania a przede wszystkim wyraźnym dowodem słuszności ich dążeń wolnościowych wogóle, zwłaszcza do wyzwolenia ludu z poddaństwa*» [11, с. 14]. Тому Едвард Желіговський написав у своєму поетичному творі «До брата Тараса Шевченка», що:

«...Zbawienia chwila bliska,
Kiedy wieszczuw rodzi lud» [5, с. 26].

Найбільше матеріалу про стосунки Шевченка з поляками дає його кореспонденція з Б. Залеським та коментарі останнього. «*Ich listy często sprawiają wrażenie miłej rozmowy, którą na dalekiej odległości prowadzą ze sobą przyjaciele nierozłączni: miał prawo poeta powiedzieć Zaleskiemu: „tyś moim jedynym wiernym i niezmiennym korespondentem”*. I miał prawo Zaleski do

tego tytułu, gdyż odwzajemniał się poecie gorącym przywiązaniem» [11, с. 16]. Т. Шевченко присвятив своєму польському товаришеві повість «Княжна», а в автографі до повісті «Художник» теж написано «Броніславу Залеському».

П. Зайцев у своїй статті «Шевченко і поляки» зазначає що, польський революціонер Зигмунт Сераковський, що походив з Волині, був одним з небагатьох поляків, які найкраще Шевченка розуміли і належно оцінювали. З. Сераковський писав до Шевченка українською, називав його «батьком», порівнював його із автором Апокаліпсису, закинутим до пустелі. Він багато зробив для визволення українського поета з кріпацтва. «Patrzyli obaj na cały świat „przez czerwone okulary”. Szewczenko marzył o zlaniu się jednoplemiennych braci i Sierakowski pragnął tegoż» [11, с. 18].

4. Автура журналу намагалася показати у творах Т. Шевченка запозичення мотивів у польських романтиків, зокрема А. Міцкевича і З. Красінського. Наприклад, впливи А. Міцкевича, на думку автора статті «Шевченко і поляки», помітні у шевченківській поемі «Гайдамаки»: «Poza tradycją „kolliwską” (ale to już tylko co do typu kompozycyjnego i wysokiego tonu moralno-ideologicznego) nie pozostał bez wpływu na epopeę również i „Konrad Wallenrod” Mickiewicza» [11, с. 5]. Автор (П. Зайцев) зазначає, що впливи польських авторів стосуються лише художньої форми, Шевченко у поемі «Гайдамаки» дав геніальний образ життєвої, динамічної і психологічної безпосередності, переживаючи разом зі своїми героями історію, так як її переживав народ, традиції якого були для поета найважливішим джерелом.

П. Зайцев пише, що впливи Міцкевича помітні також у баладі «Тополя», у революційних поемах Шевченка «Сон» і «Великий льох». «Jeżeli dla stworzenia „Hajdamaków”, bodźcem dla Szewczenko był sam fakt istnienia pewnej tradycji tego sugest'u w poezji polskiej, to bodźcem dla odmalowania współczesnej poecie ukraińskiemu niedoli jego kraju były polityczne utwory Mickiewicza» [11, с. 9]. П. Зайцев наголошує, що творчість Міцкевича і Шевченка мала спільну основу — ненависть до московського царату, в якому український поет вбачав джерело нещастя свого народу.

Багато аналогій, на думку П. Зайцева, можна також прослідкувати між окремими мотивами творчості З. Красінського і Т. Шевченка. Особливо поетичний твір «Вдосвіта» З. Красінського «przyczynił się do genezy pewnych utworów Szewczenki o treści socjalno-politycznej. (Niektóre z poezyj Krasieńskiego Szewczenko umiał na pamięć)» [11, с. 9].

5. Особа і творчість Т. Шевченка були приводом до рефлексій на тему внутрішньої ситуації у II Речі Посполитій. Редакційна колегія «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» зазначала, що питання, яких торкається у своїх творах найвидатніший український поет-класик, і сьогодні є актуальними та належать до тих справ, які найбільше «лежать на серці» «Biuletynu». Доказом цього, за словами українського дослідника творчості Т. Шевченка П. Зайцева, є уривок незакінченої драматичної поеми Шевченка «Нікіта Гайдай» (1841 р.). Твір є свідомством заглиблення українського поета-класика в історію польсько-українських стосунків. Свої висновки з приводу трагічної історії польсько-українських відносин Шевченко вкладає у уста свого героя (подаю у перекладі П. Зайцева): «Słowianie, nieszczęśliwi słowianie! Tak bezlitośnie i tak wiele przelano dzielnej krwi waszej w walkach bratobójczych... Czy przyjdzie zresztą zpośród was wódz mądry ażeby zlać w jedność miłością i braterstwem w jedność potężną plemię?» [11, с. 7] Шевченко у цьому творі дає вираження своїм прагненням бачити співжиття польського та українського народів у рівності та братерській любові. Біль української неволі породив у Шевченка і вболівання за інші поневолені слов'янські народи, а думка про визволення, відродження України — думку про спільну боротьбу й братання всіх слов'ян.

1934 р. у Варшаві український вчений, викладач Варшавського університету та професор Вільного Українського університету, співробітник Українського Наукового Інституту у Варшаві, колишній член Української Центральної Ради П. Зайцев видав монографію польською мовою під назвою «Шевченко і поляки» [12], яка відразу привернула увагу польської та української громадськості. У ній П. Зайцев дослідив взаємозв'язки Шевченка з польською інтелігенцією, роль і місце поляків у житті Шевченка від дитячих літ до останніх років життя, загалом контакти українського поета з польською духовною культурою і виявив ті її впливи, котрі на ментальності, отже, на творчості поета залишили глибокі сліди.

Того ж року «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» помістив розлогу, уже згадувану нами, статтю українського літературознавця П. Зайцева під тією ж назвою, що і книжка [11, с. 2–21], в якій були підняті ті самі аспекти. Хоч, здається, П. Зайцев дещо перебільшив у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» польський вплив на творчість Т. Шевченка, книга і стаття мали надзвичайно велике значення для розвитку тогочасних українсько-польських культурних і літературних контактів, таких обмежених і бідних у міжвоєнному двадцятилітті у порівнянні з переломом століть.

Весь текст праці, незважаючи на наміри автора, є побіжним (однак не поверховим) оглядом розвитку стосунків Т. Шевченка з поляками та спробою охарактеризувати, який відбиток наклала на українського поета та мислителя польська культура та література. Глибока ерудиція та об'єктивізм дослідження дозволяють кваліфікувати його як вагомий внесок до скарбниці бідного на той час польського шевченкознавства. Також слід зазначити, що праця П. Зайцева виконує важливу популяризаторську та інформаційну роль у тогочасному польському суспільстві. Допомагають їй у цьому цікаві ілюстрації, які не використовувалися у інших польських тогочасних виданнях, присвячених творчості Т. Шевченка, серед ілюстрацій є кілька репродукцій картин, що належать пензлю Тараса Шевченка.

Інформаційно-біографічного характеру є стаття М. Альтбауера у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» «Віленські відлуння у житті і творчості Тараса Шевченка». Щоб краще передати роль Вільна в історії української культури у (1453–1798), автор на початку статті цитує історика української літератури О. Барвінського, котрий зазначає: «*Wilno stało się trzecim obok Ostroga i Lwowa (różniej dopiero idzie Kijów) ogniskiem ukraińskiej oświaty i piśmiennictwa. Tam równocześnie — może nawet wcześniej niż we Lwowie, — bractwo założyło „szkołę greckiego, łacińskiego, polskiego i ruskiego języka...”*» [1, с. 2]. Далі автор статті наголошує на тому, що місто Вільно наклало свій відбиток на життя і творчість найбільшого українського поета Т. Шевченка.

Шевченко був пов'язаний із містом Вільном і через своїх приятелів поляків, що походили із Литви, з якими він познайомився у Петербурзі та на засланні в Оренбурзі. Це — Броніслав Залеський і Едвард Желіговський. Пізніше, згадуючи Вільно, Шевченко писав Б. Залеському (подаю у польському перекладі П. Зайцева): «*Wilno dla mego serca jest równie drogie ze wspomnień, jak i dla Twego*» [11, с. 4].

Варто згадати про статтю з першого числа «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*», яка показує дивовижно сучасне і цілком зрозуміле для нинішнього читача ставлення автури варшавського часопису до постаті Т. Шевченка. Едвард Карк (Є. Маланюк) у своїй статті «Із галузі літератури» стверджує, що недавня дискусія у польській пресі, яка стосувалась розвінчання культу А. Міцкевича, провокує питання про обов'язковість подібного заходу у випадку Т. Шевченка. Е. Карк (Євген Маланюк) констатує, що якщо із постаті Міцкевича роблять бронзову фігурку, позбавлену життя, то у випадку з Шевченком справа виглядає ще гірше, бо з живого і людського Шевченка зроблено: «*woskową figurkę z ranoptikum, słomianego dziada, etnograficznie-muzealnego „lirnika Tarasa”...*» [2, с. 26]. Автор зазначає, що мало хто у Польщі, подібно так само, як і на Україні, справді знає поета (його творчість та життєпис), а не «святого» чи «ідола» (на радянській Україні портрет Шевченка висить поряд з портретами Леніна і Сталіна). У результаті, замість шляхетного образу великого поета, високоосвіченої людини, члена петербурзької Академії Мистецтв, майстра-художника, до цього часу маємо перед очима якогось літературного Гонту. Автор зауважує, що історичну постать взагалі корисно висвітлювати у світлі певної доби, тим більше такої переломної, як наша. У кінці наголошує: «*do sprawy „odrestaurowania” postaci wieszczą specjalnie na ukraińsko-polskim odcinku powrócimy jeszcze nie raz*» [2, с. 24].

Цю статтю сміливо можна визнати програмовою: у наступних публікаціях автори «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*», що писали на тему Т. Шевченка, намагалися представити його як поета та художника, уникаючи можливості ставити його на п'єдесталі.

Т. Шевченко — один з найвидатніших митців слова у світовій літературі, саме тому «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» присвячував українському поетові найбільше літературознавчих студій та постійно поміщав на своїх сторінках переклади його творів.

Література:

1. Altbauer M. Echa Wileńskie w życiu i twórczości Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 2. — S. 2.
2. Kark E. Z dziedziny literatury // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1932. — nr 1. — S. 26.
3. Kult Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 10. — S. 2.
4. Łuciw Ł. Polacy o Szewczenku // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 10. — S. 26.
5. Sowa A. (Edward Żeligowski) „Do brata Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 10. — S. 26.
6. Szewczenko T. *** (Chowaliśmy się kiedyś razem...) / [przeł. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1938. — nr 9. — S. 96.0
7. Szewczenko T. *** (Kiedyś my w naszym małym świecie) / [przeł. B. Łepki] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1936. — nr 24. — S. 251.
8. Szewczenko T. Na wieczną pamięć Kotlarewskiemu // [tłum. Jerzy Pogonowski] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 34. — S. 7.
9. Szewczenko T. Perebendia / [przeł. Czesław Jastrzębiec-Kozłowski] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1936. — nr 3. — S. 25–26.
10. Szewczenko T. To obojętne mi... / [tłum. P. Zajcew] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 10. — S. 30.
11. Zajcew P. Szewczenko i Polacy // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — nr 10. — S. 2–21.
12. Zajcew P. Szewczenko i Polacy. — Warszawa, 1934.
13. Z poezji Tarasa Szewczenki («Wszystko mi jedno już, czy będę...») / [przeł. Czesław Jastrzębiec-Kozłowski] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1938. — nr 12. — S. 125.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» (1932–1938) about Taras Shevchenko

The article deals with the reception of Taras Shevchenko in the Warsaw weekly illustrated magazine «Biuletyn Polsko-Ukraiński». The important role played by «Biuletyn» in the Polish-Ukrainian relations of that time (the 30s of the XX century) is also underlined.